

PRACE NAUKOWE

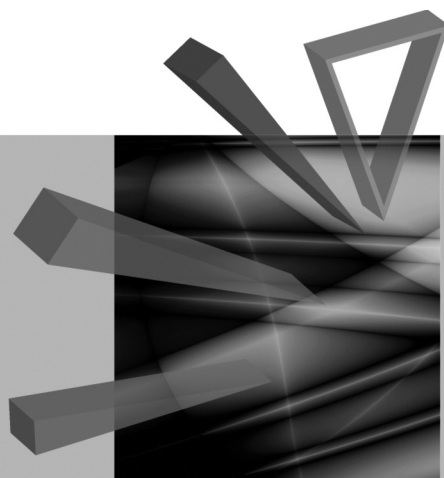
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

229

Problemy koncepcyjne i implementacyjne zrównoważonego rozwoju

pod redakcją

Andrzeja Graczyka

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Recenzenci: Eugeniusz Kośmicki, Rafał Miłaszewski, Bazyli Poskrobko

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia publikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com, a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-139-3

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
-------------	----

Część 1. Koncepcyjne aspekty formułowania i wdrażania zrównoważonego rozwoju

Joost Platje: Sustainable Development as a club good.....	15
Andrzej Graczyk, Jan Jabłoński: Czynniki równoważenia programów rozwoju na poziomie regionów	26
Karol Kociszewski: Koncepcja zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i jej wdrażanie w polityce Unii Europejskiej	37
Zbigniew Jakubczyk, Mateusz Musiał: Ochrona środowiska w świetle ustawy o rachunkowości.....	49

Część 2. Wdrażanie zrównoważonego rozwoju w gminach

Elżbieta Lorek, Agnieszka Sobol: Wdrażanie zrównoważonego rozwoju w gminach śląskich.....	61
Agnieszka Becla: Bariery informacyjne strategii zrównoważonego rozwoju w gminach wiejskich Dolnego Śląska	74
Agnieszka Becla: Ocena wdrażania najlepszej dostępnej techniki w aspekcie zrównoważonego rozwoju	86
Anna Katola: Rola samorządu terytorialnego we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju	94
Stanisław Czaja: Realizacja zasad zrównoważonego rozwoju w gminach uzdrowskich Dolnego Śląska – wnioski z analizy	102
Bogusław Stankiewicz: Przedsiębiorstwa uzdrowskie w strategiach władz samorządowych – operacjonalizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju .	113
Beata Skubiak: Program Leader plus jako narzędzie realizacji rozwoju zrównoważonego na obszarach wiejskich w regionie zachodniopomorskim	124

Część 3. Wdrażanie zrównoważonego rozwoju w rolnictwie i gospodarce wodnej

Karol Kociszewski: Wdrażanie instrumentów zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem programów rolno-środowiskowych	141
---	-----

Anna Bisaga: Zasada <i>cross compliance</i> jako odpowiedź wspólnej polityki rolnej na zagrożenia środowiskowe w rolnictwie.....	153
Małgorzata Śliczna: Rozwój systemu dystrybucji ekologicznych produktów żywnościowych jako czynnik równoważenia konsumpcji	161
Andrzej Graczyk: Projekt polityki wodnej państwa do roku 2030 z perspektywy zrównoważonego rozwoju.....	170
Teresa Szczerba: Problemy zrównoważonego rozwoju gospodarki wodnej Dolnego Śląska	181
Lidia Klos: Gospodarka wodno-ściekowa na obszarach wiejskich jako element zrównoważonego rozwoju (na przykładzie wybranych gmin województwa zachodniopomorskiego)	190

Część 4. Wdrażanie zrównoważonego rozwoju w energetyce

Andrzej Graczyk: Zrównoważony rozwój w polityce energetycznej Polski do roku 2030	201
Paweł Korytko: Polityka energetyczna Polski w świetle zmniejszających się kopalnych zasobów energii.....	210
Tomasz Żołątniak: Inwestycje gmin w energię odnawialną i poprawę efektywności energetycznej jako sposób implementacji koncepcji zrównoważonego rozwoju.....	219
Alicja Graczyk: Zrównoważony rozwój morskiej energetyki wiatrowej	227
Magdalena Protas: Programowanie rozwoju zrównoważonej energetyki na szczeblu lokalnym i jego wpływ na decyzje przedsiębiorstw sektora energetycznego	237
Joanna Sikora: Zrównoważona konsumpcja zasobów energetycznych jako wyzwanie zrównoważonego rozwoju w Polsce.....	245
Izabela Szamrej-Baran: Uwarunkowania energetyczne i ekologiczne zrównoważonego budownictwa w Polsce	254

Część 5. Wdrażanie zrównoważonego rozwoju w przedsiębiorstwie

Agnieszka Panasiewicz: Środowiskowa ocena cyklu życia jako narzędzie zrównoważonego rozwoju	269
Michał Ptak: Funkcjonowanie opłat z tytułu wydobycia kopalin w Polsce i innych krajach europejskich	277
Sabina Zaremba-Warnke: Testy konsumenckie jako instrument realizacji zrównoważonej konsumpcji	288
Agnieszka Ciechelska: Wdrażanie orientacji zrównoważonego rozwoju w bankach i instytucjach finansowych	297

Dorota Bargiel: Wdrażanie koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwie.....	305
Barbara Kryk: Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa za środowisko a świadomość ekologiczna pracowników	313

Summaries

Part 1. Conceptual aspects of the formulation and implementation of sustainable development

Joost Platje: Zrównoważony rozwój jako dobro klubowe.....	25
Andrzej Graczyk, Jan Jabłoński: Sustainability factors of the development programs on the regional level	36
Karol Kociszewski: The conception of sustainable development of rural areas and its implementation within European Union policy.....	48
Zbigniew Jakubczyk, Mateusz Musiał: Environmental protection in the light of the Act on accountancy	56

Part 2. Implementation of sustainable development in municipalities

Elżbieta Lorek, Agnieszka Sobol: Implementation of sustainable development in Silesian municipalities	72
Agnieszka Becla: The informative barriers of sustainable development strategy in Lower Silesia communities	85
Agnieszka Becla: Opinion of initiation of the best available technique (BAT) in the aspect of the sustainable development.....	93
Anna Katola: The role of local government in implementing sustainable development.....	101
Stanisław Czaja: Realization of the principles of sustainable development in health resort communities of Lower Silesia	112
Bogusław Stankiewicz: Wellness companies in the strategies of local authorities – operationalization of the concept of sustainable development.....	123
Beata Skubiak: Leader Plus Program as a means for attaining the sustainable growth in rural areas in Western Pomerania.....	138

Part 3. Implementation of sustainable development in agriculture and water management

Karol Kociszewski: The implementation of sustainable rural development instruments with special regard of agri-environmental programmes	152
Anna Bisaga: <i>Cross compliance</i> principle as a CAP'S response to environmental dangers in agriculture	160
Małgorzata Śliczna: Development of distribution of organic food as a factor of sustainable consumption	169
Andrzej Graczyk: The project of State Water Policy till 2030 from the of sustainable development	179
Teresa Szczerba: Problems of sustainable development of water management in Lower Silesia	189
Lidia Kłos: Water and wastewater management in rural areas as part of sustainable development (on the example of example some municipalities of West Pomeranian voivodeship).....	197

Part 4. Implementation of sustainable development in the energy sector

Andrzej Graczyk: Sustainable development in the Polish energy policy till 2030.....	209
Paweł Korytko: Polish energy policy in the light of decreasing of fossil energy resources	218
Tomasz Żołyniak: Investments made by communities in a field of renewable energy and improving energy efficiency as a way to implement the concept of sustainable development.....	226
Alicja Graczyk: Sustainable development of offshore wind power.....	236
Magdalena Protas: Programming the development of sustainable energy at local level and its impact on business decisions of the energy sector	244
Joanna Sikora: Sustainable consumption of energy resources as a challenge for sustainable development in Poland	253
Izabela Szamrej-Baran: Ecological and energy determinants of sustainable building in Poland.....	266

Part 5. Implementation of sustainable development in the enterprise

Agnieszka Panasiewicz: Environmental life cycle analysis as a tool for sustainable development.....	276
Michał Ptak: The functioning of exploitation charges in Poland and other European countries	287

Sabina Zaremba-Warnke: Consumer tests as a tool of sustainable consumption realization.....	296
Agnieszka Ciechelska: Implementation of sustainable development orientation in banks and financial institutions.....	304
Dorota Bargiel: Implementing Corporate Social Responsibility into the company.....	312
Barbara Kryk: Corporate Social Responsibility for natural environmental and environmental awareness of employees.....	321

Anna Bisaga

Uniwersytet Opolski

ZASADA *CROSS COMPLIANCE* JAKO ODPOWIEDŹ WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ NA ZAGROŻENIA ŚRODOWISKOWE W ROLNICTWIE

Streszczenie: procedurą, która w europejskim modelu rolnictwa ma zapewnić jego zrównoważony rozwój, jest zespół instrumentów prawnych i organizacyjnych składających się na zasadę współzależności. W założeniach zasada ta powinna doskonalić zarządzanie środowiskowe w różnych systemach produkcji rolniczej. W opracowaniu podsumowano wyniki oceny funkcjonowania zasady współzależności w ramach „przeglądu zdrowotnego” WPR oraz przedstawiono wyniki badań dotyczące jej implementacji w towarowych gospodarstwach rolnych regionu opolskiego. W obydwu obszarach dostrzeżono konieczność realizacji nowych zadań. Z uwagi na oczekiwaną regionalizację programowania rozwoju wsi i rolnictwa postuluje się, aby wymogi *cross compliance* były uzupełnione o zadania związane z ochroną jakości ekosystemów w regionie. Zadania te powinny być realizowane w ramach kontraktów środowiskowych zawieranych z agencjami płatniczymi w regionie.

Słowa kluczowe: cross compliance, WPR, środowisko.

1. Wstęp

Druga Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej (WPR) została tak pomyślana, aby w jak najszerszym zakresie wprowadzić do rolnictwa zarządzanie środowiskowe, które w sposób elastyczny będzie reagować na pojawiające się zagrożenia. Centralne miejsce w tej polityce odgrywa zasada współzależności (*cross compliance*), która reguluje wewnętrzną organizację rolnictwa i w ten sposób zapewnia, że produkcja rolnicza odbywa się w sposób przyjazny dla środowiska i zachowuje jego potencjał dla przyszłych pokoleń. W założeniach zasada współzależności powinna doskonalić zarządzanie środowiskowe w różnych systemach produkcji rolniczej.

W opracowaniu podsumowano wyniki oceny funkcjonowania zasady współzależności w ramach „przeglądu zdrowotnego” WPR oraz przedstawiono wyniki badań dotyczące jej implementacji w towarowych gospodarstwach rolnych regionu opolskiego. Materiał empiryczny pochodzi z badań ankietowych przeprowadzonych pod koniec 2008 r. w ramach projektu „Endogenne i egzogenne warunki

trwałego rozwoju towarowych gospodarstw regionu opolskiego”¹. Badaniami objęto 150 towarowych gospodarstw rolnych o intensywnej i średniointensywnej produkcji, umiejscowionych na obszarach reprezentatywnych dla przestrzeni rolniczej regionu. Uzyskane wyniki porównano z danymi pochodzącymi z realizacji projektu badawczego „Zmiany w organizacji i produktywności rolnictwa województwa opolskiego w procesie integracji z Unią Europejską” [Sokołowska et al. 2006].

2. Walory przestrzeni rolniczej jako gwarancja wysokiej jakości produkcji

Ocena jakości żywności wydaje się jedynym obszarem, w którym w sposób bezdyskusyjny polskie rolnictwo posiada wysoką markę. Taki mentalny czynnik nie pozostaje bez wpływu na opinie rolników o wytwarzanych produktach. Interesujące jest, że od momentu aplikacji Polski do struktur UE opinia ta uległa nieznacznemu wzmocnieniu (zob. tab. 1).

Tabela 1. Porównanie cen i jakości produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie z produkowanymi w UE

Ocena produktów rolnych	% wskazań	
	2004 r.	2008 r.
Tańsze niż produkowane w krajach UE	89	79
Droższe niż produkowane w krajach UE	0	1
Podobne w cenie do wytwarzanych w krajach UE	2	12
Trudno powiedzieć	6	8
Brak odpowiedzi	3	0
Lepsze niż te produkowane w krajach UE	65	67
Gorsze niż te produkowane w krajach UE	1	0
Podobnej jakości jak produkty wytwarzane w krajach UE	15	28
Trudno powiedzieć	6	5
Brak odpowiedzi	13	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w województwie opolskim.

Reguła wysokiej jakości polskich produktów rolnych, mimo iż jest nadużywana w komunikacji społecznej i marketingowej, może odegrać pozytywną rolę we wdrażaniu nowego modelu rolnictwa – rolnictwa jakościowego. D.C. North zauważa, że „reguły formalne można zmieniać w sposób natychmiastowy [...], natomiast instytucje nieformalne manifestujące się poprzez tradycję, zwyczaje i reguły postępowania, charakteryzują się znaczną inercją i są trudno podatne na zmiany” [North 1990, s. 6]. Normy nieformalne stają się zatem podstawą legitymizacji pra-

¹ Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2008-2010 jako projekt badawczy nr N N114 322634.

wa. W związku z tradycyjnie wysoką oceną polskich produktów rolniczych można postawić pytanie: czy wdrażanie nowych rozwiązań organizacyjno-prawnych regulujących zarządzanie funkcją środowiskową gospodarstw rolnych jest dzięki temu łatwiejsze i czy jest bodźcem do większej dbałości o środowisko?

3. Zasada współzależności jako centralny mechanizm organizacji funkcji środowiskowej rolnictwa europejskiego

Istotnym elementem reformy WPR jest oddzielenie płatności od wielkości produkcji (tzw. *decoupling*). W procesie zmian WPR ustalono, że zgodnie z rozporządzeniem UE 1782/2003 powstanie nowa kategoria płatności, tzw. jednolita płatność obszarowa (JPO, ang. SPS). Przyznanie pełnych JPO i innych płatności bezpośrednich związane jest z koniecznością przestrzegania podstawowych standardów statutowych dotyczących środowiska, bezpieczeństwa żywności, zdrowia roślin i zwierząt, a także dobrostanu zwierząt (tzw. *cross compliance*). Te obowiązkowe warunki ustawowe zawarte są w 19 aktach prawnych, składających się na podstawowe wymogi zarządzania (Statutory Management Requirements, SMR) [*Statutory Management Requirements...* 2003]. Dodatkowo kraje członkowskie mają zapewnić, że cała ziemia rolnicza jest użytkowana w dobrej kulturze rolnej i środowiskowej (Good Agricultural Environmental Conditions, GEAC) [*Good Agricultural Environmental Conditions...* 2003] – również ziemia, która nie jest już wykorzystywana produkcyjnie. Minimalne wymagania w tym zakresie określają kraje członkowskie, uwzględniając specyfikę danych obszarów, w tym warunki glebowo-klimatyczne, system władania ziemią, użytkowanie ziemi, płodozmian, stosowane agrotechniki i strukturę gospodarstw.

W 2008 r. dokonano oceny funkcjonowania reform WPR (tzw. *health check*). Dużo uwagi poświęcono skutkom i efektywności zasady współzależności jako instrumentu zarządzania funkcjami środowiskowymi gospodarstw rolnych. Dyskusje te ujawniły o wiele szerszy zakres odpowiedzialności rolnictwa za środowisko niż obszar, który został uregulowany pierwotnie. Wywołało to potrzebę oceny różnych ekonomicznych instrumentów zarządzania efektami zewnętrznymi w rolnictwie.

W opinii Dyrekcji Generalnej ds. Rolnictwa zawartej w ewaluacji wdrażania zasady współzależności [*Evaluation of the Application...* 2007] podkreśla się, że w procesie jej aplikacji wprowadzono bardziej systematyczne kontrole legislacji w krajach UE, wzrosła świadomość rolników w zakresie ich obowiązków środowiskowych, co w przyszłości będzie prowadzić do efektywnego wdrażania standardów zasady współzależności. Nie ma też podstaw do usunięcia jakichkolwiek wymogów z tych standardów, natomiast badania prowadzone na obszarze UE potwierdzają, że w wielu krajach system ten powinien zostać ulepszony. W krajach członkowskich, które podjęły szczególne działania na rzecz sprecyzowania standardów środowiskowych, posłużyły one do osiągnięcia wymiernych korzyści w tym obszarze. Obowiązujący

zakres standardów GAEC wydaje się ograniczony do warunków glebowych. Dużo mniej miejsca zajmują kwestie poprawy zarządzania zasobami wodnymi, a w dalszej perspektywie w zakresie ochrony powietrza.

Już realizowane aspekty zarządzania funkcją środowiskową wzbudziły wiele kontrowersji, a nawet propozycje daleko posuniętych zmian. Dokumenty Komisji Europejskiej oraz dokumenty i ekspertyzy przygotowane przez kraje członkowskie ujawniają główną płaszczyznę tego sporu. Najkrócej można ją przedstawić w formie pytania: czy elementy zasady współzależności traktować jako rodzaj zewnętrznych regulacji prawnych, czy też należy je endogenizować w zarządzaniu rolniczym warsztatem produkcyjnym?

Przedstawiciele opcji prawnej w zarządzaniu funkcją środowiskową postulują uproszczenie elementów zasady współzależności, zmniejszenie biurokratyzmu i poprawę relacji kontroler–rolnik. Wymaga to precyzyjnego i jasnego określenia wskaźników odzwierciedlających poszczególne normy, tak aby nie było pola do subiektywnych interpretacji ze strony zarówno rolników, jak i urzędników. Należy także usprawnić system sankcji za nieprzestrzeganie standardów *cross compliance*, tak aby jednoznacznie można było rozróżnić, kiedy szkoda na środowisku powstała na skutek celowego i umyślnego złamania przepisów, a kiedy była wynikiem przypadku, działania nieumyślnego. Z tym powinien się wiązać system kar, który będzie różnicował kary za działania świadome i nieświadome na szkodę środowiska. Skrajni przedstawiciele tego stanowiska uważają nawet uregulowania prawne i sankcje za wystarczające instrumenty zarządzania środowiskowego w rolnictwie. Powiązanie tych uregulowań z płatnościami bezpośrednimi jest w ich przekonaniu nieuzasadnione, ponieważ nie nagradza się za przestrzeganie prawa, ponadto związek ten uzasadnia potrzebę płatności bezpośrednich, które w ich przekonaniu powinny ulec likwidacji. Podkreślają, że w wielu krajach wymogi są bardzo ogólne i nie przyczyniają się do osiągnięcia założonych celów. W stosunku do nich procedury kontrolne są zbyt kosztowne. Wykraczające poza obowiązujące uregulowania krajowe prośrodowiskowe działania rolników powinny być przeniesione do II filaru WPR, związanego z rozwojem obszarów wiejskich. W tym przypadku jednak realizacja funkcji środowiskowej miałaby charakter dobrowolny bądź dobrowolnie zawieranych kontraktów. Podejście prawne jest szczególnie widoczne w dokumentach i ekspertyzach przygotowywanych w Niemczech, krajach skandynawskich i Wielkiej Brytanii.

Przedstawiciele drugiej grupy, postrzegający gospodarstwo rolne jako wielofunkcyjne, podkreślają uniwersalny charakter zasady *cross compliance*. Jest to szczególnie widoczne w ekspertyzach przygotowanych we Francji, Włoszech i nowych krajach członkowskich [*Reforma Wspólnej Polityki Rolnej...* 2008]. W ekspertyzach tych podkreśla się, że w branżach intensywnej produkcji i wielkich upraw współzależność umożliwia redukcję negatywnych efektów zewnętrznych. W systemach produkcji ekstensywnej i mieszanych zasada ta powinna odgrywać rolę podtrzymywania ich pozytywnej funkcji w zakresie ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt. Ta ostatnia kwestia jest również mocno akcentowana w dokumentach polskich. Po-

wszechnie w środowiskach naukowych podkreśla się także potrzebę zaostrzenia istniejących zasad i wprowadzania nowych wymagań *cross compliance*, co w dłuższej perspektywie stanowi jedyne uzasadnienie dla płatności bezpośrednich.

W świetle tych opinii interesujący wydaje się stosunek rolników do zasady współzależności. Na podstawie badań przeprowadzonych w województwie opolskim można stwierdzić, że stopień poinformowania użytkowników towarowych gospodarstw rolnych w regionie o wymaganiach zasady współzależności jest wysoki – 63% badanych potwierdziło ich znajomość, 33% zaprzeczyło, a 4% respondentów miało trudności z oceną swojej wiedzy w tym zakresie [Bisaga 2009, s. 27-34]. Wśród respondentów dobrze poinformowanych o zasadzie współzależności 82% opowiada się za koniecznością pełnego jej wdrożenia, jak w „starych” krajach UE. Najwięcej argumentów zaprzeczających takiej potrzebie pochodzi z gospodarstw hodowlanych, a więc tych, gdzie wymogi dotyczące dobrostanu zwierząt już są obligatoryjne.

W wyniku pełniejszej wiedzy o wymaganiach zasady współzależności zmienił się stosunek rolników do kontroli urzędowych. Jeżeli w 2004 r. udział respondentów, którzy nie obawiali się żadnej kontroli, wynosił 1,33%, a 40% nie miało zdania na ten temat, to w 2008 r. obaw związanych z tą procedurą nie podzielało 85% respondentów i tylko jedna osoba nie miała zdania w tej mierze. Zmniejszeniu uległa także proporcja osób wskazujących rodzaj kontroli, której się obawiają. W przypadku kontroli składu chemicznego gleby liczba respondentów niepewnych jej wyników zmniejszyła się z 10,7% w 2004 r. do 2% w 2008 r. W obszarze rodzaju stosowanych środków ochrony roślin takiej kontroli w 2004 r. obawiało się 24%, a w 2008 r. – 6%. W pozostałych kategoriach, takich jak: rodzaj odmian roślin uprawnych, ilość i rodzaj stosowanych nawozów, jakość produktów, wyniki uzyskane w 2008 r. są nieistotne statystycznie.

Różnice w ocenie wymagalności zasady współzależności w opolskim rolnictwie przekładają się na ocenę skutków środowiskowych spowodowanych zmianami produkcji rolniczej w regionie. Dla respondentów, którzy te zmiany postrzegają jako industrializację rolnictwa, będą one prowadzić do zwiększania się zanieczyszczenia środowiska (20% wskazań) i pogarszania się jakości gleb (16%). Jednak w opinii 41% badanych, dzięki praktykom dobrej kultury rolnej, wpływ rolnictwa na środowisko nie będzie tak szkodliwy, jak w przypadku jego industrialnej intensyfikacji. Niewielka grupa respondentów (9%) uważa nawet, że dzięki nowym sposobom gospodarowania stan środowiska naturalnego, krajobrazu i bioróżnorodności znacznie się poprawi, ale nade wszystko zachowane zostaną tradycyjne odmiany roślin i ras zwierząt (14%). Poglądy te wyrażane są głównie przez rolników uczestniczących w realizacji różnych instrumentów programów rolnośrodowiskowych.

4. Modernizacyjna rola zasady współzależności

Proces wdrażania zasady współzależności prowadzi do transformacji struktur współzarządzania w rolnictwie w kierunku organizacji sieciowej, służącej dyfuzji wiedzy i informacji. W załączniku III przywołanego rozporządzenia Rady szczególną uwagę zwrócono na rolę w tym procesie systemu doradztwa rolniczego [*Statutory Management Requirements...*], posiadającego również charakter sieciowy, składającego się z jednostek publicznych, prywatnych, organizacji pozarządowych oraz platform cyfrowych. Prezentowane badania potwierdzają konieczność i znaczenie takiej reformy oraz jej wpływ na zmianę strategii zarządzania rolniczym warsztatem produkcyjnym.

W badaniach prowadzonych przed integracją z Unią główną strategią sprzyjającą modernizacji polskiego rolnictwa określano mianem „strategii farmerskiej”, w której źródłem dyfuzji innowacji w gospodarstwach rolnych byli użytkownicy przodujących gospodarstw rolnych. Prezentowane badania potwierdzają wpływ rolników osiągających sukcesy na zachowania produkcyjne całej populacji badanych gospodarstw, jednak rośnie znaczenie struktur współzarządzania w kreowaniu tego procesu. Jest to związane z tworzeniem się w regionie opolskim rolnictwa jakościowego, powiązanego z łańcuchami dostaw żywności i łańcuchami dostaw surowców energetycznych. W łańcuchach tych o sposobie gospodarowania decydują integratory kanałów marketingowych oraz możliwości włączenia w te struktury jednostek badawczych, szkoleniowych i doradczych.

Najpełniej zmiana ta uwidacznia się w procesie zarządzania rolniczym warsztatem produkcyjnym. Z badań wynika, że samodzielnie, bez konsultacji decyzje podejmuje 7% kierowników gospodarstw rolnych. W rankingu osób, z którymi warto przedyskutować przyszłe decyzje, badani rolnicy wymieniają na pierwszym miejscu rodzinę (41%), co pokazuje na silny związek wyborów produkcyjno-ekonomicznych z celami gospodarowania i nie potwierdza procesu separacji gospodarstwa domowego i warsztatu produkcyjnego rolnika. Następne miejsca w rankingu zajmują doradcy rolni (18%) i rolnicy, którzy odnoszą sukcesy produkcyjne i ekonomiczne (15%). Tradycyjnie respondenci wskazują też na przyjaciół i znajomych, u których zasięgają rady przed podjęciem decyzji (14%). Po raz pierwszy w badaniach odnotowano, jako osoby służące radą, przedstawicieli handlowych przedsiębiorstw agrobiznesu (4%). Nie dziwi wysoka ranga w tych relacjach, jako osób centralnych, rolników odnoszących sukcesy. W okresie po akcesji do UE silne powiązania są coraz częściej budowane z doradcami rolnymi. Jednostki doradztwa rolniczego postrzegane są nie tylko jako źródło wiedzy i informacji, badani dostrzegają ich rolę również w rozwoju wsi i rolnictwa. Ranking i tematyzację informacji i wiedzy poszukiwanych u doradców rolnych przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Rodzaje informacji poszukiwanej u doradców rolnych

Rodzaj informacji:	Wskazania w %
O możliwościach korzystania ze środków pomocowych UE	62
O nowych środkach ochrony roślin i ich stosowaniu	48
O nowych odmianach roślin i rasach zwierząt	43
O kierunkach najbardziej opłacalnej produkcji	36
O warunkach uzyskania dopłat bezpośrednich	31
O nowych nawozach i ich stosowaniu	30
O możliwościach zbytu produkcji	21
O cenie i miejscu zakupu środków do produkcji	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w województwie opolskim w 2008 r.

Dane zawarte w tabeli 2 dowodzą, że funkcje ekonomiczne i środowiskowe gospodarstw są coraz silniej z sobą powiązane.

5. Zakończenie

Ocena funkcjonowania zasady współzależności w polityce rolnej UE, pomimo krótkiego i niepełnego jej stosowania w nowych krajach członkowskich, pozwala na sformułowanie następujących wniosków i rekomendacji:

1. wprowadzenie zasady *cross compliance* włączyło rolnictwo do strategicznych działań w zakresie ochrony środowiska i przyczyniło się do doskonalenia legislacji w tym obszarze;

2. badania potwierdzają, że do polskiego rolnictwa konieczne jest pełne wprowadzenie standardów zasady współzależności; powinny one uwzględniać jednak specyfikę branżową, intensywność produkcji i zróżnicowanie regionalne;

3. uregulowania dotyczące zasady współzależności powinny w większym zakresie dotyczyć ochrony wód i powietrza oraz zadań związanych z przeciwdziałaniem zmianom klimatycznym;

4. konieczne jest jasne i precyzyjne określenie wskaźników odzwierciedlających poszczególne normy;

5. skuteczniejszym mechanizmem wdrażania zasady współzależności będzie jej realizacja w formie kontraktów środowiskowych, zawieranych przez rolników z regionalnymi agencjami płatniczymi;

6. we wdrażaniu standardów zasady współzależności istotną rolę odgrywa kapitał instytucjonalny; występujące w różnych regionach zjawisko histerezy instytucjonalnej w tym obszarze może być redukowane poprzez budowanie sieci komunikacji i współpracy rolników, w których istotną rolę odgrywa sieć doradztwa rolniczego;

7. realizacja norm zasady współzależności wymaga od rolników prowadzenia różnorodnej dokumentacji i powinna być w szerszym zakresie wykorzystywana do uczenia się w działaniu oraz dyfuzji wiedzy w sieciach komunikacji i współpracy.